

WSTĘP

Na gruncie racjonalnie zorientowanej pragmatyki językowej w projekcie transcendentualno-pragmatycznym Karla-Otto Apła komunikacja zyskuje miano „filozofii pierwszej”¹. Filozofii, która ma być odpowiedzią na wszelkie ułomności współczesnego, technologicznego świata oraz stanowić naczelny postulat współczesnych badań filozoficznych. Przesunięcie paradygmatu z ontologicznego i mentalistycznego na językowy, a w konsekwencji komunikacyjny, stało się, zdaniem Apła, możliwe dopiero w perspektywie czterech zasadniczych zwrotów w myśli filozoficznej, czyli w konsekwencji zwrotu lingwistycznego, hermeneutycznego, pragmatycznego i semiotycznego. Analogicznie do wyróżnionych przełomów w historii współczesnej filozofii Apel przedstawił swoje projekty transformacji filozofii transcendentualnej, czyli transcendentualną hermeneutykę, teorię transcendentualnych gier językowych, transcendentualno-pragmatyczną analizę teorii aktów mowy, konstruktywistyczną pragmatykę językową i ostatecznie transcendentualną semiotykę². Stanowią one konieczne kroki na drodze ukształtowania nowej filozofii, której podstawę będzie stanowiła specyficznie rozumiana komunikacja³.

Rozważane przez Apła różne wersje transcendentualnej filozofii Immanuela Kanta stanowią koherentną całość. Zmierzają one do zaprezentowania

¹ K.-O. Apel, *Komunikacja a etyka: perspektywa transcendentualno-pragmatyczna*, tłum. A. Przyłębski, w: B. Andrzejewski (red.), *Komunikacja, rozumienie, dialog*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1990, s. 83.

² K.-O. Apel, *Pragmatische Sprachphilosophie in transzendentalsemiotischer Begründung*, w: idem, *Paradigmen der Ersten Philosophie. Zur reflexiven – transzendentalpragmatischen – Rekonstruktion der Philosophiegeschichte*, Suhrkamp, Berlin 2011, s. 146.

³ M. Filipiak, *The New Face of Transcendental Philosophy. Communication Philosophy by Karl-Otto Apel*, „Analele Universitatii din Craiova. Seria: Filosofie” 35(1)/2015.

komunikacyjnie zmodyfikowanej filozofii określonej przez dwa pozornie przeciwstawne nurty: transcendentalizm i semiotykę Charlesa Sandersa Peirce'a. Celem Apla jest udowodnienie, że w konsekwencji pragmatycznej i semiotycznej transformacji filozofii transcendentalnej Kanta możliwe jest ukonstytuowanie nowego, komunikacyjnego paradygmatu w filozofii. Jest to szczególnie istotne z perspektywy idei etyki dyskursu oraz warunkujących ją niepodważalnych założeń dyskursu argumentacyjnego. Apel pragnie zachować ważność transcendentalnych warunków możliwości poznania poprzez odniesienie ich do osiągnięć wskazanych przez siebie zwrotów w filozofii.

Transformacja krytycznego projektu Kanta dla potrzeb transcendentalnej pragmatyki znalazła swe odzwierciedlenie w apriorycznych założeniach argumentacji. Kantowskie pytanie o możliwość i prawomocność transcendentalnych warunków poznania rozszerzone zostało w ramach projektu Apla o aspekt językowy i wspólnotę komunikacyjną, które w oparciu o procedurę refleksji umożliwiają również ufundowanie projektu ostatecznego uzasadniania. Apel pragnie uzupełnić filozofię Kanta o wymiar pragmatyczno-językowej praktyki w sensie „gier językowych” Wittgensteina, aby przełamać subiektywną filozofię podmiotu poprzez paradygmat intersubiektywności formułowany w ramach współ-podmiotowego porozumienia. Podstawowym celem Apla jest usankcjonowanie filozofii komunikacji jako pełnoprawnego filozoficznego paradygmatu. W konsekwencji możliwe jest, według tego myśliciela, pełne przewyciężenie subiektywnej filozofii świadomości i aporii, w które wikała się projekt Kanta, na przykład dualizmu świata zjawisk i rzeczy samej w sobie. Nowatorska interpretacja tradycji filozoficznej, która w pierwszej kolejności ma na celu transformację Kantowskiego pytania o ważność i prawomocność poznania w duchu filozofii językowo-pragmatycznej, stała się podstawą sformułowania komunikacyjnego projektu filozofii⁴.

W tej perspektywie okazuje się, iż w kontekście wskazanych i udokumentowanych przez Karla-Otto Apla zwrotów w filozofii, jak również w nawiązaniu do filozofii transcendentalnej Immanuela Kanta można określić Apla mianem filozofa komunikacji. Postulowana przez niego transformacja filozofii zmierza zatem do ustanowienia tak specyficznie rozumianej filozofii komunikacji jako współczesnej *prima philosophia*. Obowiązywanie nowego komunikacyjnego paradygmatu na gruncie badań filozoficznych zasadniczo modyfikuje przy tym tradycyjne rozumienie fundamentalnych problemów. Doniosłość wniosków płynących z uwzględnienia zachowań komunikacyjnych w refleksji filozoficznej jest nad wyraz duża. Pozwala przeformułować tradycyjne, fundamentalne problemy filozoficzne, jak choćby racjonalność, koncepcję prawdy, poznania, wiedzy czy

⁴ Ibidem.

moralność w duchu komunikacyjnym. Tradycyjne problemy w nowym świetle zyskują walor terażniejszości i odpowiadają na wyzwania współczesnego świata. Apel aplikuje swoją koncepcję komunikacji na grunt najważniejszych dziedzin filozoficznego namysłu, czyli epistemologii, etyki czy metodologii nauki. Filozofia Apla wyraża tęsknotę za restytucją zachwianych przez stanowiska antyfundamentalistyczne najważniejszych roszczeń filozoficznych. Stanowi sprzeciw wobec popularnych dziś stanowisk określanых mianem postmodernistycznych. Filozofia komunikacji Apla jest nie tylko abstrakcyjną teorią pozbawioną praktycznego odniesienia. Nacisk na praktykę komunikacyjną oraz praktyczne odniesienie wniosków projektu transcendentalno-pragmatycznego stanowi jego niebywały walor.

Zwrot komunikacyjny rozumiany jest jako skutek transformacji filozofii transcendentalnej poprzez uwzględnienie fundamentalnych osiągnięć filozofii XX wieku w postaci zwrotu lingwistycznego, hermeneutycznego, pragmatycznego i semiotycznego. W ramach transcendentalnej pragmatyki komunikacja będzie posiadała zarówno transcendentalne fundamenty w postaci apriorycznych założeń dyskursu argumentacyjnego, jak również pragmatyczny i semiotyczny wymiar interpretacji znaków. Dopiero analiza projektu transcendentalno-pragmatycznego z punktu widzenia transformacji transcendentalizmu przez filozofię semiotyczną i pragmatyczną pokazuje szczególny status komunikacji, która nie może zostać utożsamiona z językiem czy wymianą informacji między interlokutorami.

Wcześniejsze badania filozoficzne pozostające w obrębie paradygmatu językowego, nawet jeśli uwzględniały procesy komunikacyjne, zajmowały się opisywaniem i wyjaśnianiem. Innowacyjnością podejścia transcendentalno-pragmatycznego jest właśnie to, że badanie ma się zajmować nie tylko wyjaśnianiem i opisywaniem, ale też rozumieniem. Komunikacja jest interakcją, grą językową, mową w określonym kontekście, danej kulturze, wspólnocie. I to są podstawowe odniesienia działań komunikacyjnych, które są ważniejsze niż analiza struktury logicznej języka. W konsekwencji projekt transcendentalno-pragmatyczny znacznie rozszerzył zakres zwrotu lingwistycznego. Oczywiście, ranga przeformułowania problemów filozoficznych w duchu językowym jest niepodważalna, jednak wykazuje znaczące braki. Doniosłość analiz projektu transcendentalno-pragmatycznego wynika z licznych decyzji teoretycznych w ramach zwrotu lingwistycznego, które zasadniczo zmieniają podejście do problemów badawczych. W ramach zwrotu językowego problem wiedzy zogniskował się wokół języka, czyniąc go prymarnym narzędziem poznania. Ale program filozofii transcendentalno-pragmatycznej dookreśla język jako funkcję aktywności podmiotu, jako działanie, czyli podkreśla jego funkcję pragmatyczną, która powiązana jest z operacjami rozumowania i interpretacji. Komunikacyjność działań zyskuje

nadrzędną rolę w procesie formułowania wszelkich pytań filozoficznych, a sama językowość staje się domeną badań filozoficznych. Z tego właśnie powodu Apel rozumie komunikację jako swego rodzaju „pierwszą filozofię”, która zajęła miejsce metafizyki czy ontologii. Interpretacja pojęcia zwrotu komunikacyjnego z góry wskazuje na istnienie specyficznej orientacji filozoficznej czy prądu intelektualnego, który w pierwszej kolejności zajmowałby się filozofią komunikacji. Niestety, mimo że problematyka komunikacji obecna jest w wielu współczesnych koncepcjach, trudno jest jednoznacznie przyporządkować określone stanowisko do tak rozumianego nurtu filozoficznego.

Z tego powodu program Apła wydaje się nie tylko wysoce interesujący i doniosły. Zmienia sposób rozumienia komunikacji i szuka możliwości uchwycenia jej znaczącej roli w myśleniu filozoficznym. Obecnie mianem filozofii komunikacji można jednak wyraźnie określić jedynie poglądy Karla-Otto Apła i Jürgena Habermasa. Celem filozoficznych wysiłków Apła jest udowodnienie, iż semiotyczno-pragmatyczna transformacja filozofii transcendentalnej Immanuela Kanta może stanowić podstawę filozofii komunikacji, a tym samym umożliwia rozumienie komunikacji jako pełnoprawnego projektu filozoficznego.

Struktura niniejszej książki ma odzwierciedlać wyróżnione przez transcendentalną pragmatykę etapy transformacji filozofii transcendentalnej, czyli zwrot językowy, hermeneutyczny, pragmatyczny i semiotyczny. Są to wskazywane przez Apła filary przekształceń XX-wiecznej filozofii, które w konsekwencji umożliwiły postulowany przez Apła zwrot komunikacyjny i ukonstytuowanie szczególnie rozumianej filozofii komunikacji. Z tego względu książka stanowi próbę rekonstrukcji transcendentalno-pragmatycznego projektu transformacji filozofii, w ramach którego przeobrażeniu uległa przede wszystkim filozofia Immanuela Kanta oraz tradycja pragmatyczna Charlesa Sandersa Peirce’a, etyka dyskursu Jürgena Habermasa, jak również szerszy kontekst filozoficzny, w tym koncepcja aktów mowy Johna L. Austina, pojęcie gier językowych późnego Wittgensteina, filozofia analityczna czy tradycja hermeneutyczna. Dwa pierwsze rozdziały przybliżają sylwetkę i koncepcję Apła na tle współczesnej filozofii oraz podstawowe założenia i podstawy projektu transcendentalno-pragmatycznego, czyli ideę transformacji filozofii transcendentalnej i zwrotu lingwistycznego. Rozdział drugi wprowadza dla transcendentalnej pragmatyki kontekst historyczno-metodologiczny w postaci eksplikacji zwrotu lingwistycznego oraz głównych postulatów językowo-pragmatycznej transformacji filozofii transcendentalnej Immanuela Kanta. W rozdziale trzecim omówiona jest koncepcja Jürgena Habermasa, która odegrała znaczącą rolę w ukształtowaniu się poglądów Apła oraz filozofii komunikacji w ogóle.

Rozdziały czwarty, piąty i szósty stanowią rekonstrukcję decyzji teoretycznych Apła, które złożyły się na przyjęcie przez niego transcendentalno-

-pragmatycznej perspektywy. Rozdziały te przybliżają zatem właściwą część transformacji filozofii transcendentalnej przez tradycję hermeneutyczną, pragmatyczną i semiotyczną. Analogicznie do wyróżnionych zwrotów przedstawiona zostaje koncepcja transcendentalnej hermeneutyki (rozdział czwarty), pragmatyki (rozdział piąty) i semiotyki (rozdział szósty) Karla-Otto Apla. Początkowe wysiłki Apla transformacji filozofii transcendentalnej skoncentrowały się na tradycji hermeneutycznej Martina Heideggera i Hansa-Georga Gadamera oraz Wilhelma Diltheya oraz pewnych elementach antropologii poznania. Program transcendentalnej hermeneutyki Apel uznał jednak za niewystarczający i przeniósł swoje analizy na płaszczyznę tradycji pragmatycznej i semiotycznej. Apel, korzystając z osiągnięć filozofii analitycznej, teorii aktów mowy Johna L. Austina, filozofii późnego Wittgensteina oraz semiotyki i pragmatyki Charlesa Sandersa Peirce'a, doszedł do programu pragmatycznej i semiotycznej transformacji filozofii transcendentalnej. Postulowana przez transcendentalną pragmatykę transformacja transcendentalizmu w duchu wyróżnionych zwrotów generuje wiele nowych problemów, które Apel podejmuje już z nowego, komunikacyjnego punktu widzenia. Konsekwencje te podejmuje rozdziały siódmy, ósmy i dziewiąty.

Celem rozdziału siódmego jest przedstawienie wniosków, które płyną z pragmatyczno-semiotycznej transformacji filozofii transcendentalnej. W jej konsekwencji możliwe jest sformułowanie postulatu zwrotu komunikacyjnego i przedstawienie filozofii komunikacji jako projektu filozoficznego. Komunikacyjna transformacja filozofii umożliwia nowe rozumienie filozofii, racjonalności, prawdy czy wymogu ostatecznego uzasadnienia. Kolejny rozdział podejmuje problematykę przeniesienia komunikacyjnych konsekwencji na płaszczyznę metodologii nauki. Rozdział ostatni stanowi analizę najważniejszego, zdaniem Apla, wniosku płynącego z przeniesienia punktu ciężkości na filozofię komunikacji, czyli etyki dyskursu i współodpowiedzialności.

* * *

Pragnę serdecznie podziękować wszystkim osobom, które pomogły mi zrealizować niniejszą rozprawę doktorską, a w szczególności mojemu promotorowi prof. zw. dr. hab. Bolesławowi Andrzejewskiemu za niezwykle cenne uwagi i wsparcie, Przyjaciołom z Zakładu Teorii i Filozofii Komunikacji za wartościowe rady i wskazówki oraz Rodzinie, na której pomoc zawsze mogłam liczyć.